

ÇEVİRİ KURAMLARI BAĞLAMINDA EŞDEĞERLİK KAVRAMININ İZİNİ SÜRMEK

Harika KARAVİN*

ÖZ: Yirminci yüzyılın ikinci yarısından beri, "eşdeğerlik" çeviri kuramları bağlamında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Yüzyıllarca süregelen kelimesi kelimesine ya da serbest çeviri tartışmalarından sonra, daha sistematik çeviri kuramları oluşturmayı hedefleyen kuramcılar dikkatlerini eşdeğerlik gibi bazı temel kavramlara yöneltmişlerdir. Eşdeğerlik kavramı her ne kadar çeviriyle ilgilenen pek çok kuramcının ilgisini çekmiş olsa da, kavramın tanımı ve uygulanabilirliği çeviribilim alanında ciddi uzlaşmazlıklara yol açmıştır. Bu çalışmada, Andrew Chesterman'ın *Memes of Translation* (1997) adlı kitabında çevirinin üst düşünce birimlerinden biri olarak tanımladığı "eşdeğerlik" kavramı, çeviri kuramlarının farklı tarihsel dönemlerinde kazandığı anlamlarıyla birlikte karşılaştırmalı ve eleştirel bir şekilde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Eşdeğerlik, Çeviri Kuramları, Çeviri Tarihi.

AN ANALYSIS OF THE NOTION OF EQUIVALENCE IN THE CONTEXT OF TRANSLATION THEORIES

ABSTRACT Since the second half of the twentieth century, equivalence has been one of the central issues in translation theory. After centuries of debate evolving over the issues of literal and free translations, scholars working to create more systematic translation theories began to direct their attention towards certain key notions such as including equivalence. Even though the notion of equivalence has captured the attention of many translation scholars, its definition and applicability have caused heated controversy within the field of translation studies. As a result, many different theories dealing with the notion of equivalence have been developed during the last fifty years. In this study, the notion of "equivalence" defined as a *supermeme* in his book titled *Memes of Translation* (1997) is examined in a contrastive and critical manner, paying attention to various meanings it has gained in different historical periods of translation theories.

---

* Öğr. Gör., Gelişim Üniversitesi Uygulamalı İngilizce Çevirmenlik Bölümü.
hkaravin@gelisim.edu.tr

Keywords: Equivalence, Translation Theories, Translation History.

Giriş

Bilindiği üzere, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren “eşdeğerlik”, çeviri kuramı bağlamında tartışılan en önemli konulardan biri olmuştur. Yıllardır süregelen, “sadık”, “serbest” çeviri tartışmalarından sonra daha sistematik çeviri kuramları oluşturmayı amaçlayan kuramcılar ve araştırmacılar dikkatlerini yeni “üst düşünce birimlerine” yöneltmişlerdi. “Eşdeğerlik” kavramı da birçok araştırmacının odak noktası haline gelmiş, kavramın tanımı ve uygulanabilirliği ile ilgili çeviribilim alanında farklı düşünceler ortaya atılmış ve farklı kuramlar geliştirilmişti. Eugene Nida, Anthony Pym, Werner Koller ve Gideon Toury gibi kuramcılar çeviriyi “eşdeğer” ilişkiler bağlamında tanımlarken, Snell-Hornby gibi kuramcılar “eşdeğerliğin” çeviride kuramsal bir kavram olarak kullanılmasını reddetmişlerdi. Mona Baker gibi kuramcılar ise orta yolu bulmayı tercih etmiş, “eşdeğerlik” kavramının çeviri araştırmalarına kolay uygulanabilirliği nedeniyle belli ölçüde kullanılması gerektiğini vurgulamışlardı.¹

Kavramın çeviribilim tarihinin farklı dönemlerinde kazanmış olduğu anlamları açıklamak ve karşılaştırmak amacıyla çalışmada tarihsel bir araştırma yöntemi benimsenip kavrama eleştirel bir şekilde yaklaşılacaktır. Dilbilimsel çeviri kuramlarından başlayarak, son dönemde geliştirilen felsefi, sosyolojik, kültürel yaklaşımlar da dahil edilerek, kavramın tarihsel gelişimi gösterilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, dünyadaki gelişmelere ek olarak “eşdeğerlik” üzerine Türkçe kaleme alınmış çalışmalar da incelemeye dahil edilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise, söz konusu araştırmacılar daha önceki bölümlerde tartışılan kuramcılarla da ilişkilendirilecek ve kavramın çeviribilim tarihinde kazanmış olduğu anlamların genel bir özeti sunulacaktır.

1. Dilbilim Odaklı Yaklaşımlarda “Eşdeğerlik” Kavramı

1.1. Roman Jakobson ve “Farklılık içinde Eşdeğerlik”

Bilindiği üzere, dilbilim odaklı yaklaşımların üzerinde durduğu en önemli sorunsallardan biri “eşdeğerlik” olmuştur. Roman Jakobson’un 1953 yılında yayımladığı “Çevirinin Dilbilimsel Öğeleri Üzerine” adlı makalesinde “eşdeğerlik” kavramı ile dilbilimsel anlamın doğası üzerinde durulmaktadır. Jakobson’a göre, “farklılık içinde eşdeğerlik dilin en önemli

¹ Mona Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, London, 1992, s. 5-6.

sorunudur ve dilbilimin başlıca konusudur”.² Diğer deyişle, Jakobson iki ayrı dilde kullanılan anlamsal kod birimlerinin birbirinden farklı gösterge sistemlerine ait olduğunu ve bu nedenle de iki dil arasında tam bir eşdeğerlik yaratmanın mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Dilde anlamın göstergeler aracılığıyla oluştuğunu savunan kuramcı, çevirinin bir tür dolaylı anlatım olduğunu kabul etmektedir. Jakobson’a göre çevirmen, başka kaynaktan aldığı bir iletiyi önce kodlarına ayırır, yeniden kodlar ve son olarak yeniden farklı bir dile iletir. Sonuç olarak çeviri, “iki farklı kodda eşdeğere sahip iki ileti” olarak yorumlanmaktadır.³ Yargılarını kanıtlamak amacıyla Jakobson, makalesinde tanımladığı farklı çeviri türlerinden örnekler sunmaktadır. Örneğin, dil içi çeviri yapan bir çevirmen, çeviri sürecinde sık sık sözcüklerin eş anlamlılarına başvurur. Ancak, Jakobson’a göre, eş anlamlılık tam bir eşdeğerlik olarak kabul edilemez. Benzer şekilde, Türkçedeki *peynir* sözcüğünü Rusça’daki *syr* sözcüğüyle tam olarak karşılayamadığımızı belirten Jakobson, diller arasında yapılan aktarımlarda da iki ayrı dilde kullanılan sözcüklerin anlamsal olarak birbirine eşdeğer olamayacağı sonucuna varır.⁴ Örneklerden de anlaşılacağı üzere, Jakobson “eşdeğerlik” kavramını dilbilimsel ve göstergesel bir yaklaşımla değerlendirmiş, “eşdeğerlikte farklılık” olgusunu çeviribilim bağlamında ilk kez tartışan kuramcı olmuştur. Jakobson’un eşdeğerlik kavramsallaştırmasında daha çok sözcük ve cümle düzeyindeki farklılıkların temel alındığını, metin düzeyinde çalışmalar yapılmadığını görüyoruz. Ancak, Jakobson bu farklılıkların çeviri eylemini imkânsız kıldığını ima etmemekte, “dillerin esas olarak *anlatılabildikleri*yle değil anlatmak *zorunda* olduklarıyla birbirlerinden ayrıldığını” vurgulayarak erek dilin kaynak dile ait bir göstergeyi farklı çözümlerle aktarılabileceğinin mümkün olduğunu belirtmektedir.⁵

1.2. J. C. Catford ve “Metinsel Eşdeğerlik”

Jakobson’dan sonra J.C. Catford “*A Linguistic Theory of Translation* (1965) adlı kitabında “eşdeğerlik” kavramına farklı bir boyut kazandırmıştır. “Eşdeğerliği” ampirik bir olgu olarak ele alan Catford, kitabında “metinsel eşdeğerlik” üzerinde durmaktadır. Catford’a göre, “metinsel eşdeğerlik”, bir kaynak metne ya da kaynak metin bölümüne eşdeğer bir erek metin ya da erek metin bölümü oluşturmak anlamına gelmektedir.⁶ Öte yandan, Catford

² Roman Jakobson, “On Linguistic Aspects of Translation” in R. A. Brower (ed.) *On Translation*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959, s. 232-39.

³ Roman Jakobson, agm., s. 114.

⁴ Roman Jakobson, agm., s. 114.

⁵ Roman Jakobson, agm., s. 114.

⁶ J. C. Catford, *A Linguistic Theory of Translation: an Essay in Applied Linguistics*, Oxford University Press, London, 1965, s. 27.

“biçimsel denklik” ifadesiyle herhangi bir dilsel kategorinin kaynak dilde doldurduğu yerin aynısını erek dilde de doldurmasını ima etmektedir.⁷ Diğer deyişle, “biçimsel denklik” iki dil arasında farklı kategorilerde gözlemlenen birebir örtüşme durumunu ifade etmektedir. Catford’a göre çevirmenin “biçimsel denkliği” erek dilde gerçekleştirilememesi durumunda çeviride “kaydırmalar” ortaya çıkmaktadır.⁸ Bu kaydırmalar, dilbilgisi, sözcük ve sistemler arası kaydırmalar gibi çeşitli düzeylerde gözlemlenebilir. Catford, kaynak ve erek dildeki öğelerin nadiren “aynı anlama” geldiğini, fakat daha çok aynı işlevi gerçekleştirebildiklerini vurgulamıştır.⁹ Sonuç olarak, iki metnin eşdeğer sayılabilmesi için erek metnin, kaynak metnin ilişkilendirildiği durumsal özelliklerden en azından bazılarıyla ilişkilendirilebilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, Catford’a göre, eşdeğerliğin en küçük birim olarak cümle düzeyinde aranması gerekmektedir.¹⁰ Bunlara ek olarak, Catford’un çeviri tanımından eşdeğerliğe bakış açısına dair başka imalar da çıkarmak mümkündür. Catford’a göre çeviri bir dildeki metnin söylem bağlamını dikkate alarak başka bir dilde eşdeğer metne dönüştürmektir. Diğer deyişle, erek dilde eşdeğer bir metin yaratmayı amaçlayan çevirmen kaynak metnin bağlamsal anlamını da göz önünde bulundurmak zorundadır. Görüldüğü gibi, Jakobson’dan farklı olarak Catford eşdeğerliğinin tanımını sadece dilbilimsel öğelerle sınırlamamış, metnin işlevi, bağlamsal özellikleri, dil sisteminde kapladığı yer, durum ve kültürel unsurları da eşdeğerliği etkileyen unsurlar olarak ele almıştır.

1.3. Erek Okur ve “Eşdeğer Etki”

Şehnaz Tahir’e göre, Nida’nın eşdeğerlik üzerine düşüncelerine yer vermeden, “eşdeğerlik” kavramı üzerindeki işlevci ve betimleyici yaklaşımları anlamak pek mümkün olmayacaktır. Tahir’e göre, Nida’nın eşdeğerlik kavramı, “çeviriye dilbilimsel yaklaşımlar ile kültürel yaklaşımların arasında” önemli bir köprü görevi görmektedir.¹¹ Çeviribilim alanında “kültürel farklılıktan” ilk kez bahseden kuramcı olarak bilinen Nida, *Towards a Science of Translating* (1964) kitabında yer alan “The Principles of Correspondence” adlı makalesi ile eşdeğerlik kavramına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Ancak Nida’nın eşdeğerlik kuramsallaştırmasında Jakobson ile benzer noktalar da bulunmaktadır. Nida da farklı diller arasında

⁷ J. C. Catford, *age.*, s. 49.

⁸ J. C. Catford, *age.*, s. 143.

⁹ J. C. Catford, *age.*, s. 49.

¹⁰ J. C. Catford, *age.*, s. 49.

¹¹ Eugene Nida, *Towards a Science of Translating*, E. J. Brill, Leiden, 1964, s. 112.

birebir örtüşen eşdeğerlerin olmadığını savunmaktadır. Bu nedenle, çeviri metin kaynak metnin birebir aynısını değil, yakın ya da benzerini temsil eder ve çeviri sürecinde çevirmenin çeviriye kendi yorumunu katması kaçınılmazdır.¹² Eşdeğerlik oluşturulurken önce anlam, sonra da biçim açısından kaynak iletiye en yakın karşılıklar tercih edilmelidir.¹³ Nida'nın eşdeğerliğe dair yapmış olduğu açıklamalarda hem anlambilim hem de edimbilimin bazı kuram ve kavramlarından etkilendiğini söylemek yerinde olacaktır. Nida, özellikle Chomsky'nin Üretici Gramer (1957) olarak adlandırılan söz dizimi kuramından faydalanarak, çevirmenlere kaynak metni çözümlenme ve erek metni yeniden kodlama sürecinde bu modelden faydalanabileceklerini belirtmiştir. Dile yapısalcı bir bakış açısıyla yaklaşan Nida, eşdeğerlik çözümlenmesinde Chomsky'nin “yüzeysel yapı” ve “çekirdek yapı”larından faydalanmıştır.¹⁴

Nida, “biçimsel eşdeğerlik” ve “devingen eşdeğerlik” olmak üzere iki farklı eşdeğerlik türünden bahsetmektedir. “Biçimsel eşdeğerlik”, kaynak metnin doğrudan içeriği ve dilbilimsel yapısı ile ilgili olup, kaynak metindeki iletinin doğru ve eksiksiz bir şekilde erek dile aktarılmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, çevirmenlerden çoğunlukla sözcüğü sözcüğüne çeviri üretmeleri beklenmektedir. “Devingen eşdeğerlikte” ise “eşdeğer etki yaratmak”, iletinin içeriğinden ziyade kaynak okur ile kaynak metin arasında kurulan ilişkinin aynısının erek okur ile erek metin arasında kurulması beklenmektedir. Bunu sağlayabilmek için de çevirmenin erek dilde doğallığı yakalaması ve erek kültür okurunun dilbilimsel ve kültürel beklentilerine uygun bir metin üretmesi gerekmektedir.¹⁵ Ancak bu şekilde, çevirmenler erek dilde “eşdeğer etki” yaratma gayesine ulaşabilirler. Nida'nın açıkladığı bu iki eşdeğerlik türü, metnin iki farklı şekilde çevrilmesini olanaklı kılmaktadır. Diğer bir deyişle, İncil'i çeviren bir çevirmen kaynak metindeki kelime ve diğer dilbilimsel yapıların erek metne doğru ve eksiksiz bir şekilde aktararak “biçimsel eşdeğerlik,” İncil'in kaynak kültürde yarattığı etkiyi erek kültürde yaratmaya çalışarak da “devingen eşdeğerliği” yakalamayı amaçlamış olabilir.

Sonuç olarak, Nida'nın kelime ya da cümle düzeyindeki eşdeğerlik tanımlamalarından farklı olarak, erek dildeki erek okurun tepkisine odaklandığını görmekteyiz. Nida'nın eşdeğerlik kavramına olumlu bir

¹² Eugene Nida, *age.*, s. 129.

¹³ M. Snell-Hornby, *The Turns of Translation Studies*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 2006, s. 25.

¹⁴ Noam Chomsky, *Syntactic Structures*, Berlin, Mouton & Co, 1957, s. 47.

¹⁵ Eugene Nida, *age.*, s. 129.

çerçevede yaklaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, “eşdeğer etki” kavramının muğlaklığı pek çok kuramcının kafasında soru işaretleri doğurmuştur. Örneğin, kaynak dilden erek dile çeviri yapan çevirmenin her koşulda erek dilde eşdeğer etki ya da karşılık yaratmasını beklemek mümkün müdür? Kültüre özgü pek çok unsur içeren bir kaynak metni çeviren çevirmenin, erek dilde aynı etkiyi yaratmasının her zaman çok da kolay olamaması ve daha da önemlisi “eşdeğer etkinin” nasıl ölçülebileceğine dair çevirmenin somut bir modele sahip olmaması, Nida’nın devingen eşdeğerlik argümanını zayıflatmaktadır.

1.4. Peter Newmark ve “Kültürel Eşdeğerlik”

Peter Newmark’ın eşdeğerlik kavramına dair yaptığı açıklamalarda, Nida’nın tepki temelli “eşdeğer etki” yaklaşımının etkilerini görmek mümkündür. Ancak, Nida’dan farklı olarak Newmark, “eşdeğerliğin” çeviri eylemini gerçekleştiren her çevirmenin her koşulda nihai olarak ulaşmayı amaçladığı bir hedef olmadığını, ancak çeviri etkinliğinin istenen bir sonucu olduğunu vurgulamıştır. Örneğin, Newmark’a göre şu koşullarda erek dilde tamamıyla “eşdeğer” metin yaratmak mümkün değildir: (a) Kaynak metnin amacı ile çeviri metnin amacının farklı olduğu durumlar; (b) kaynak dil ile erek dil arasında büyük bir kültürel farklılığın olması durumunda.¹⁶ Görüldüğü üzere, Newmark “eşdeğerlik” kavramına diğer kuramcılara göre daha tedbirli yaklaşmakta ve Nida’dan farklı olarak iki dil arasındaki metin dışı faktörlerin de “eşdeğer etkiyi” etkilediğini savunmaktadır. Diğer yandan, Newmark çeviri-kültür ilişkisine yaptığı vurguyla Nida’nın “dinamik eşdeğerlik” kuramına benzer bir tanım kullanmaktadır. Newmark’a göre “kültürel eşdeğerlik”, kaynak dildeki kültürel bir öğenin, erek dildeki kültürel öğe ile karşılansması anlamına gelmektedir.¹⁷ Diller arasındaki kültürel farklılığı azaltmak amacıyla Newmark iki tür çeviriden bahsetmektedir: Anlamsal ve iletişimsel çeviri. Anlamsal çeviri kaynak metin iletilisinin içerik ile biçimini mümkün olduğunca erek dildeki eşdeğerleri ile karşılamayı gerekli kılarken, iletişimsel çeviride kaynak metin iletilisinin kaynak kültür okuru üzerinde yarattığı etkinin eşdeğeri erek okur üzerinde de yaratılmaya çalışılır.¹⁸ Bu tanımlarda da Newmark’ın Nida’dan etkilenmiş olabileceğini görmek mümkündür. Ancak Newmark, Nida’nın aksine her zaman tam bir “eşdeğer etki” yaratmanın mümkün olmadığını da belirterek, kavrama daha az kuralcı bir yaklaşımla yaklaşmıştır. Her ne kadar

¹⁶ Peter Newmark, *A Textbook for Translation*, Prentice Hall, New York and London, 1988, s. 49.

¹⁷ Peter Newmark, *age.*, s. 83.

¹⁸ Peter Newmark, *Approaches to Translation*, Pergamon, Oxford and New York, 1981, s. 39.

anlamsal düzeyde eşdeğerlik yaratmayı tercih etse de, çevirmenleri kaynak metnin hangi yönünü çevirilerinde yansıtacakları konusunda özgür bırakmaktadır. Çevirmenler metin dışı koşulları da göz önünde bulundurarak iki çeviri yönünden birini seçerler.¹⁹

Werner Koller de “eşdeğerlik” kavramına Newmark’inkine benzer açıklamalar getirmiştir. Gerçek metin ve sözcükler üzerinden giden Koller, eşdeğerliğin sınırlarını diller arasındaki yapılar ya da biçimlerin benzerliğinden, metinlerarası bir düzeye taşımıştır. Koller’e göre, çevirmen metinleri ve sözcükleri çevirmektedir. Bu nedenle, çevirmen kaynak dil sözcük/metinleri ile erek dil sözcük/metinleri arasında eşdeğerlik kurmaktadır.²⁰ Farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse, Koller’e göre eşdeğerlik diller arasındaki düzgülerde değil, dilin kullanım düzeyinde kendini göstermektedir. Koller’in yaklaşımında, eşdeğerlik düz anlamsal, yan anlamsal, pragmatik ve biçimsel olarak sınıflandırılmaktadır. Çevirmenler, çeviriye başlamadan önce metin çözümlemesi yapıp, kaynak metnin işlevini, içerik özelliklerini, dilsel, biçimsel ve pragmatik özelliklerini inceleyip, çeviride yerine getirilmesi gereken eşdeğerlik hiyerarşisini belirlerler.²¹ Koller’e göre, çeviride eşdeğerlik hiyerarşik bir şekilde, kaynak metnin baskın işlevine göre düzenlenmelidir. Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Koller’de eşdeğerlik kavramı hem metinsel hem de işlevsel anlam kazanmıştır.

2. İşlevsel Yaklaşımlarda “Eşdeğerlik” Kavramı

Yukarıdaki bölümde de belirtildiği gibi, 1980’lerden önceki çeviri kuramlarında “eşdeğerlik” sorunsalının genellikle çevirinin metinsel ve dilsel özellikleri üzerinde durularak açıklandığını görmekteyiz. 1980’lerden sonra çeviriye işlevsel ve iletişimsel odaklı yaklaşımların gelişmesiyle birlikte, “eşdeğerlik” kavramı da yeniden yapılandırılmıştır.²² Örneğin, Wolfram Wilss’e göre çeviri, çevirmenin kaynak metni anlam ve biçimsel olarak çözümledikten sonra erek dilde iletişimsel eşdeğerliliği göz önünde tutarak yeniden ürettiği bir süreçtir.²³

¹⁹ Anthony Pym, *Exploring Translation Studies*, Routledge, Taylor & Francis Group, Oxford and New York, 2010, s. 30.

²⁰ W. Koller, “Equivalence in Translation Theory” translated from the German by A. Chesterman in A. Chesterman (ed.), 1989, s. 76.

²¹ Jeremy Munday, *Introducing Translation Studies*, Routledge, London, 2001, s. 49.

²² Özlem Berk, *Kuramlar Işığında Çeviribilim Terimcesi*, Multilingual, İstanbul, 2005, s. 48.

²³ Wolfram Wilss, *Übersetzungswissenschaft, Probleme und Methoden*, Stuttgart, Klett, 1977, s. 72.

İşlevsel yaklaşım alanına önemli katkıları olan Katharina Reiss, “Type, Kind and Individuality of Text” başlıklı makalesinde, “eşdeğerlik” kavramını ele almıştır. Diğer kuramcılar aksine Reiss “işlevsel” bir eşdeğerlik tanımı sunmuştur. Reiss’e göre, çeviri iletişimsel bir eylemdir ve “eşdeğerlik” iletişimin gerçekleştiği düzlemde aranmalıdır.²⁴ Diğer bir deyişle, “eşdeğerlik” kaynak metnin yapısı ya da içeriğiyle ilgili olmayıp, metnin işlevini odak noktaya almaktadır. Sonuç olarak, çevirinin kaynak metne işlevsel olarak eşdeğer bir erek metni oluşturması gerekmektedir. Reiss’in metin türü yaklaşımına göre, metnin işlevini belirleyen etmen metnin türüdür.²⁵ Örneğin, bilgilendirici dil işlevine sahip kaynak metnin çevirilerinde anlamsal eşdeğerlik korunmalıdır. Diğer taraftan, çağrışımlı dil işlevine sahip metnin çevirisinde ise “eşdeğer etki” ilkesinin yerine getirilmesi gerekmektedir. Birden fazla dil işlevini içeren metinlerde ise, işlev hiyerarşisi oluşturulur ve kaynak metnin baskın işlevine uygun olarak erek metinde eşdeğerlik sağlanır.²⁶ Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Reiss “eşdeğerlik” kavramının yeni bir tanımını sunmaktadır. Daha önceki kuramlardan farklı olarak, burada “işlevsel eşdeğerlik”ten bahsedilmeye başlanmıştır.

Önemli kuramcılardan olan Hans Vermeer de, Skopos kuramı ile “eşdeğerlik” kavramına meydan okumaktadır. Vermeer, çeviriyi belli bir amaca göre gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilmesi gereken bir eylem olarak tanımlamaktadır.²⁷ Vermeer’in kuramında, “erek metin” çevirinin amacına göre şekillenmiş bir metindir ve çevirinin amacı genellikle çeviri eylemini başlatan kişi ya da kurumlar tarafından belirlenmektedir. Çevirmenin amacı ise, çeviri metni erek metnin amacına uygun bir şekilde oluşturmaktır.²⁸ Şehnaz Tahir’in de belirttiği gibi, Vermeer’in bakış açısı, kaynak metin ve erek metin arasındaki ilişkilerin yeniden tanımlanmasına ve bununla birlikte “eşdeğerlik” kavramının eski değerini kaybetmesine yol açmıştır.²⁹ Vermeer’e göre, çeviri metin erek kültür için üretilen bir metin olduğundan, kaynak ve erek metnin bazı durumlarda birbirinden önemli

²⁴ Katharina Reiss, “Type, Kind and Individuality of Text: Decision Making in Translation” translated by Susan Kitron in *The Translation Studies Reader L. Venuti* (ed), Oxford and New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2004, s. 160.

²⁵ Katharina Reiss, agm., s. 163.

²⁶ Katharina Reiss, agm., s. 161-170.

²⁷ Hans Vermeer, “Skopos and Commission in Translational Action” in *The Translation Studies Reader L. Venuti* (ed), Routledge, Taylor & Francis Group, Oxford and New York, 2000, s. 221.

²⁸ Hans Vermeer, agm., s. 222-224.

²⁹ Şehnaz Tahir Gürçağlar, *Çevirinin ABC’si*, Sel Yayınları, İstanbul, 2011, s. 124.

ölçüde farklılaşması kaçınılmaz olacaktır.³⁰ Skopos kuramıyla birlikte kaynak metne bahşedilen “birincil öneme sahip” olma statüsü ortadan kalkmıştır. Skopos kuramı aynı zamanda kaynak ve erek metin arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasına neden olarak, “eşdeğerlik” kavramına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Kurama göre, eşdeğerliğin ölçütü dilbilimsel yaklaşımlarda olduğu gibi kaynak metin ve erek metin arasında kurulan bir ilişki değil, çeviri metnin erek dizgedeki amacıdır. Vermeer, çeviri metnin belirlenen amaca uygun olmasını “uygunluk” kavramıyla açıklamaktadır.³¹ Sonuç olarak, “uygunluk” kavramı dilbilimsel yaklaşımlarda önemli bir yere sahip olan “eşdeğerlik” kavramının önüne geçer ve çevirinin öngörülen amaç ya da işleve göre şekillendirilmesi gerektiğini vurgular. Bu nedenle, bazı durumlarda kaynak metin ve erek metin arasında hiçbir düzlemde eşdeğerlik gözlemlenmeyebilir. Çeviri metnin, erek metne eşdeğer bir metin ortaya çıkarması, çeviri eyleminin başında belirlenen amaçlardan biri olabilir. Görüldüğü üzere, Skopos kuramında çevirmenlerin kararlarını kaynak metne dilsel ya da anlamsal olarak “sadakat” ya da “eşdeğerlik” belirlemez. Skopos kuramında “eşdeğerlik”, kaynak metin ile erek metin arasındaki “işlevsel benzerlik” olarak tanımlanmıştır.³² Bu tanıma göre, ancak kaynak metnin işlevi ile erek metnin işlevinin aynı olması durumunda “eşdeğerlik” ten bahsedilebilmektedir. “Eşdeğerlik” kavramı çeviri sürecinin başında işveren tarafından belirlenebilecek amaçlardan biri olarak tanımlanmış ve böylelikle kavramın anlamı daraltılmıştır.

Bundan önceki kuramcılara benzer bir şekilde, aslında Reiss ve Vermeer de kavramın kökenini açıklamaya çalışmışlardır.³³ “Eşdeğerlik” kavramını elektrikle ilgili bir tanımlamayla tarif etmişlerdi. Onlara göre “eşdeğerlik”; “iki dalgalı akımın, değişik yapıyı ayrı devreler oluşturmakla birlikte, her frekansta aynı elektrik etkisini taşımaları, bunu açığa vurmaları, eşdeğerlik diye adlandırılır”. Akşit Göktürk’ün de belirttiği gibi, bu tanım çeviriye uygulandığında, “değişik yapıyı devreler” kaynak dil ve çeviri dilini karşılarken, “aynı elektrik etkisi” deyişi ise kaynak metin ile erek metin arasında amaçlanan iletişimsel işlevsel etkiyi belirtmektedir.³⁴

3. Ampirik Bir Kavram Olarak “Eşdeğerlik”

Betimleyici çeviribilim çalışmalarının kuramsal ve yöntemsel temelini atan İsraili çeviri kuramcısı Gideon Toury, “eşdeğerlik” kavramını farklı bir

³⁰ Hans Vermeer, *agm.*, s. 223.

³¹ Hans Vermeer, *agm.*, s. 230.

³² Hans Vermeer, *agm.*, s. 228.

³³ Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994, s. 59.

³⁴ Akşit Göktürk, *age.*, s. 60.

boyutta ele almıştır. Kuralcı yaklaşımların aksine Toury'e göre "eşdeğerlik", metinlerin dilsel ve estetik özelliklerine bakılmaksızın bütün çevirilerde mevcut olan bir özelliktir. Çeviri ise erek kültür tarafından çeviri olduğu varsayılan ya da çeviri olduğu daha sonra anlaşılan her tür metin olarak tanımlanmaktadır. Sonuç olarak, her çeviri metin birbirinden farklı olacağından eşdeğerliğin her çeviride farklı tür ve derecede olması kaçınılmaz olacaktır.³⁵ Toury'nin erek odaklı olarak geliştirdiği çeviri tanımıyla birlikte "eşdeğerlik" kavramının da sınırları genişlemiştir. Kuralcı ve dilbilimsel yaklaşımların aksine, Toury'nin betimsel yaklaşımında önemli olan, erek metin ile kaynak metin arasında eşdeğerlik kurulup kurulmadığını saptamaktan ziyade, zaten mevcut olan "eşdeğerliğin" türünü ve derecesini betimlemektir.³⁶ Bunu yaparken araştırmacıların betimsel bir yöntem izlemesi gerektiğini vurgulayan Toury, çevirinin norm temelli bir eylem olduğunu belirtmektedir.³⁷ Diğer bir deyişle, gerçek çevirilerin sergilediği eşdeğerliğin türü ve derecesi normlar tarafından belirlenmektedir.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, her ne kadar Toury "eşdeğerlik" kavramını her çeviri metnin bir özelliği olarak değerlendirse de onun önemini yadsımamaktadır. Toury'nin amacı kavramın üzerindeki kuralcı ve kısıtlayıcı tanımlamaları yıkarak "eşdeğerliğin" tarihsel, nispi ve ampirik bir kavram olarak ele almaktır. Toury'nin kuramsal çerçevesinde çeviri normları çeviri metnin içinde bulunduğu zaman ve yere bağlı olarak değişkenlik gösterdiğinden, "eşdeğerlik" kavramı da tarihsel bir boyut kazanmaktadır. Bunlara ilaveten, Toury "eşdeğerliğin" türü ve derecesinin belirlenmesi için önceden tanımlanmış bir ölçüt sunmamaktadır.

4. "Eşdeğerlik" Kavramına Yöneltilen Eleştirel Düşünceler

Çalışmanın önceki kısımlarında, "eşdeğerlik" kavramının farklı çeviri kuramları bağlamında nasıl ele alındığı açıklanmaya çalışılmıştır. Görüldüğü üzere, her ne kadar kuramcılar kavramı farklı şekilde tanımlayıp, açıklasalar da hemen hemen hepsi çeviri çalışmalarının bir evresinde "eşdeğerlik" kavramından faydalanmışlardır. Ancak, bazı çeviribilimciler "eşdeğerlik" kavramına eleştirel bir şekilde yaklaşmış ve kavramının gerekliliğini sorgulamışlardır. Bu bağlamda, Mary Snell-Hornby "eşdeğerlik" kavramının çeviri araştırmaları için bir önem arz etmediğini iddia eden önemli çeviribilimciler arasında yer almaktaydı. *Translation Studies: An Integrated*

³⁵ Gideon Toury, *Descriptive Translation Studies and Beyond*, John Benjamins Publishing, Amsterdam and Philadelphia, 1995, s. 31.

³⁶ Gideon Toury, *In Search of a Theory of Translation*, Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv, 1980, s. 47.

³⁷ Gideon Toury (1995), *age.*, s. 31.

Approach başlıklı kitabında Snell-Hornby “eşdeğerlik” kavramının çeviribilim araştırmalarına önemli bir katkıda bulunmadığını öne sürmektedir.³⁸ Ona göre “eşdeğerlik”, yanlış bir şekilde tanımlanmış bir kavram olup, diller arasında simetrik bir ilişkinin var olduğu illüzyonunu yaratmaktadır. Bu da, temel çeviri sorunlarının çözümünde belirsiz benzerliklerden faydalanmanın ötesine geçememektedir.³⁹ Dilbilimsel teorilerdeki eşdeğerlik açıklamasının diller arasında simetrik bir ilişki üzerine kurulu olduğunu hatırlarsak, Snell-Hornby’nin yargısını anlamak kolaylaşacaktır. Snell-Hornby’ye göre, dilbilimsel temelli “eşdeğerlik” tartışmaları sağlam temellere dayanmadığından, kavramı kullanmanın bir anlamı yoktur.⁴⁰

Theo Hermans da “eşdeğerlik” kavramına yeni bir bakış açısı getirmektedir. *Conference of Tongues* adlı kitabında Hermans, kaynak metin ile erek metin arasındaki “eşdeğerliğin” dışsal ve etkisel bir söylem olduğunu belirtmektedir. Diğer bir deyişle, Hermans’a göre “eşdeğerlik”, metinlerin içinde var olan ya da metinler arasındaki ilişkiyi tanımlayan bir kavram değildir. Onun kuramsal çerçevesinde “eşdeğerlik”, dış güçler tarafından belli bir metin türünün gerçekliğini onaylamak ve böylelikle onun üzerinde yetki elde etmek amacıyla kullanılan bir araç haline dönüşmüştür.⁴¹ Bilindiği üzere, çok dilli anlaşmaların farklı dildeki metinleri eşdeğer kabul edilip, eşdeğer yasal statüye sahip metinler olarak varlıklarını devam ettirmektedirler.⁴² Sonuç olarak, Hermans’ın tanımlamasında “eşdeğerlik” metne eşit değer ve statü bildirme anlamına gelmektedir. Hermans, dilbilimsel ve işlevsel yaklaşımların aksine, “eşdeğerliğin” metnin statüsü tarafından belirlendiğini savunmaktadır. Hermans’a göre eşdeğerlik, metne özgün metin statüsü kazandırmayı amaçladığından, diğer bir metne eşdeğer olan herhangi bir metin çeviri olarak adlandırılmaz. Hermans’a göre, kavramı kullananlar metinler arasındaki güç ilişkilerini gizleyerek “eşdeğerlik illüzyonu” yaratmaktadır.

Görüldüğü gibi, Hermans “eşdeğerlik” kavramına olumsuz bir şekilde yaklaşmaktadır. “The Translator’s Voice in Translated Narrative” (Çeviri Anlatıda Çevirmenin Sesi) adlı makalesinde Hermans, çevirinin hiçbir şekilde kaynağıyla çakışmayacağını, herhangi bir biçimsel ya da anlamsal

³⁸ M. Shell-Hornby, *Translation Studies, an Integrated Approach*, Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, 1988, s. 26.

³⁹ M. Shell-Hornby, *age.*, s. 22.

⁴⁰ M. Shell-Hornby, *age.*, s. 22.

⁴¹ Theo Hermans, *Conference of the Tongue*, Routledge, London, 2007, s. 24.

⁴² Theo Hermans, *age.*, s. 12.

doğrudanlık açısından kaynağın eşdeğeri olamayacağını ve bu nedenle metinleri incelerken bir söylemin bir başka söylemle nasıl buluşturulabileceği konusuna önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴³

Ancak “eşdeğerlik” kavramına yöneltile eleştirilerin yirmibirinci yüzyılın başlarında farklı bir boyut kazandığını da belirtmek gerekir. Çağdaş çeviribilim çerçevesinde ileri sürülen kuramsal görüşler incelendiğinde, gerek çevirinin gerekse “eşdeğerlik” kavramının tanımlanması ve kuramsallaştırılmasında farklı noktaların öne çıkarıldığını görmek mümkündür. Diğer bir deyişle, yapısalcılık sonrası ve sömürgecilik sonrası kuramlar gibi yeni gelişmeler çeviri tartışmalarına da yansımıştır. Bunlara ilaveten, alanın başka alanlarla etkileşimi artmış, “kültürel çeviri”den bahsedilmeye başlanmış ve bu da “eşdeğerlik” gibi bazı kavramların yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Yirmibirinci yüzyılda önem kazanan çeviri yaklaşımlarında “çeviri” kavramının çoğunlukla metafor olarak kullanıldığı görülmektedir.⁴⁴ Diğer taraftan, “kültürel çeviri” kavramıyla birlikte, metinler ya da kelimelerin çevirisi yerine kültürlerin çevirisinden bahsedilmeye başlanmıştır. Anthony Pym’e göre, “kültürel çeviri” kavramıyla birlikte “eşdeğerlik” tartışmalarının artık önemli olmadığını vurgulamıştır. Sonuç olarak, çeviribilim tartışmalarında yeni bir paradigma egemen olmaya başlayarak, çeviriyi sabit ve değişmeyen “kaynak” ya da “erek” metinlerin hakim olmadığı küreselleşen bir dünyada değerlendirmenin yolu açılmıştır.⁴⁵ “Kültürel çeviri” olgusunu ele alan kuramcılar, dilbilimsel yaklaşımlarda üzerinde durulan metinlerin belli bir noktadan farklı bir noktaya hareket etmesi yerine, insanların bir kültürden farklı bir kültüre hareketini odak noktaya almıştır. Çeviri eylemi, kültürel iletişimin edimsel bir eylemi olarak tanımlanmaya başlanmıştır.⁴⁶ Benzer şekilde, yapısökümcü akımın en önemli temsilcisi Jacques Derrida da diller arasında gerçekleştiği varsayılan “aktarım” meselesini sorunsallaştırmıştır. Derrida’ya göre, çeviriyi diller ya da metinler arasında gerçekleşen bir aktarım süreci olarak ele almak yerine, bir dilin ya da metnin başka bir dil ya da metne dönüşüm süreci olarak incelememiz gerekmektedir.⁴⁷ Derrida’nın anlamı tanımlarken göstergeye yönelttiği kurgu sökücü bakış açısıyla birlikte, sabit ve değişmeyen bir anlamdan bahsetmenin mümkün olmadığı anlaşılmış, bu da beraberinde çeviri ve “eşdeğerlik” kavramı üzerine yeniden

⁴³ Theo Hermans, *age.*, s. 63-68.

⁴⁴ Anthony Pym, *age.*, s. 145.

⁴⁵ Anthony Pym, *age.*, s. 144.

⁴⁶ Homi Bhabha, *The Location of Culture*, Routledge, London and New York, 1994, s. 326.

⁴⁷ J. Derrida, “Des Tours de Babel” in J. F. Graham (ed.) *Difference in Translation*, Ithaca, Cornell University Press, NY, 1985, s. 21.

düşünmeyi gerekli kılmıştır. Derrida, anlamların sabit, metinlerin de durağan olmadığı bir ortamda, çeviride “eşdeğerlik”ten bahsetmenin bir anlamı kalmadığını vurgulamıştır.⁴⁸ Bir başka önemli isim olan Rosemary Arrojo da yapısalcılık sonrası yaklaşımların çeviribilime olan katkısına dair yaptığı açıklamalarda, “eşdeğerlik” kavramının işlevini de sorunsallaştırmıştır: “Yapısalcılık sonrasının çeviribilime en büyük etkisi, anlamın yaratılışı, sadakat ya da eşdeğerlik gibi geleneksel kavramlarla artık yeterince betimlenemeyen özgün ve çeviri metinler, yazarlar ve çevirmenler, çevirmenler ve çeviri okurları arasındaki ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesini sağlamasından kaynaklanmaktadır”.⁴⁹

5. Eşdeğerlik Kavramının Türkiye’deki Araştırmalara Yansıması

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’de “eşdeğerlik” üzerine araştırmalar yapan kuramcıların çalışmalarına yer verilecektir. Kuramcıların kavramı hangi anlamla ele aldığı ya da kavrama ne gibi yeni anlamlar yüklediği gösterilmeye çalışılacaktır. Çalışma amaç ve kapsamının kısıtlı olması nedeniyle, çalışmaların her birine ayrıntılı bir şekilde yer vermek mümkün olmadığından, özet bir açıklama sunulacaktır. “Eşdeğerlik” ve çeviri arasındaki ilişki üzerine Türkiye’de çalışma yapan araştırmacı ve kuramcılar arasında; Mine Yazıcı, Alev Bulut, İsmail Boztaş, Turgay Kurultay, Sündüz Öztürk Kasar, Mustafa Çakır, Yusuf Eradam, Cengiz Tosun, Akşit Göktürk, Hanife Alkan gibi önemli isimler bulunmaktadır.

Mine Yazıcı, hem *Çeviribilim Temel Kavram ve Kuramları* (2005), hem de *Yazılı Çeviri Edinci* (2007) adlı kitaplarında “eşdeğerlik” konusuna oldukça geniş bir yer vermektedir. İlk kitapta, Yazıcı’nın kavramı dilbilim odaklı çeviri yaklaşımlarından başlayarak, çeviride işlevsel yaklaşımların hakim olduğu döneme kadar eleştirel bir şekilde tartıştığını görmek mümkündür. Yazıcı, “eşdeğerlik” kavramını “biçimsel eşdeğerlik ve devingen eşdeğerlik”, “biçimsel eşdeğerlik”, “metin çözümlemesi ve eşdeğerlik”, “çeviri yöntemi ve eşdeğerlik”, “edimsel eşdeğerlik”, “işlevsellik-eşdeğerlik” başlıkları altında tartışmıştır. Yazıcı, bir yandan da kavramın tanımının zaman içinde “aynılık, eşitlik” anlamından uzaklaşarak “çevirmenin yaratıcılığı” olarak ele alınmaya başlandığının altını çizmiştir.⁵⁰

⁴⁸ Koisa Koskinen, “(Mis)Translating the Untranslatable -The Impact of Deconstruction and Post-Structuralism on Translation Theory”, *Meta*, XXXIX, 1994, s. 446.

⁴⁹ Rosemary Arrojo, “The Death of the Author and the Limits of the Translator’s Visibility”, *Translation as Intercultural Communication* (ed. M. Snell-Hornby, Z. Jettmarova, K. Kaindi), John Benjamins, Amsterdam, 1995, s. 30.

⁵⁰ Mine Yazıcı, *Çeviribilim Temel Kavram ve Kuramları*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2005, s. 12-13.

Diğer kitabında da kavramın tarihsel izini eleştirel bir şekilde sürdürdükten sonra, kaynak metin ile erek metin arasında aranacak eşdeğerlik ilişkisi için aşağıda verilen yöntemi önermiştir:

1. Eşitlik aşaması: Kaynak metinle erek metin arasında birebir eşdeğerlik düşüncesinden yola çıkılır.
2. Benzerlik aşaması: Birbiriyle aynı dil ailesinden gelmeyen dillerde ara süreç olarak “çevrilemezlik” kavramının gündeme gelmesiyle birlikte çeviride “eşitlikten” çok “benzerlik” olabileceği düşüncesinin ortaya çıkması aşamasıdır.
3. Farklı düzlemlerde eşdeğerlik aşaması: Eşdeğerliği sadece dil düzleminde sınırlı tutmak yerine biçimsel ve edimsel düzlemlerde de tanımını yapma aşamasıdır.
4. Farklı eşdeğerlik aşamalarının hiyerarşik sıralamaya konulması aşaması: Farklı düzlemlerde eşdeğerlik tanımlarına girmek yerine çevirinin amacına ve bağlamına uygun olarak her düzlemde eşdeğerliğin aşamalı olarak yerine getirilmesi düşüncesinin yaygınlaşması aşamasıdır.
5. Eşdeğerliğe çevirmenin karar vermesi aşaması: Bu son aşama çevirmenin profesyonel konuma çıktığı aşamadır.⁵¹

Yazıcının “eşdeğerlik” kavramsallaştırmasında “eşdeğerliğin” A eşittir B anlayışından uzaklaşmış olduğunu görmekteyiz. Yazıcıya göre, günümüzde “eşdeğerlik” kavramı metinlerin değil, çevirmenlerin belirlediği bir kavram haline dönüşmüştür.

Yazıcı’ya göre “eşdeğerlik” günümüzde hala geçerliliğini korumakta, ancak kavram artık metnin dışına çıkılarak incelenmekte ve oluşturulmaktadır. Yazıcı’nın açıklamalarında, çevirmenlerin eşdeğerliğin yaratılma sürecinde üstlendikleri etkin rol vurgulanmaktadır.

Önemli dilbilimcilerden Akşit Göktürk ise *Çeviri: Dillerin Dili* (1994) başlıklı kitabında, bir bölümü “eşdeğerlik” tartışmalarına ayırmaktadır. Göktürk’e göre “eşdeğerlik” kavramı özellikle yazın çevirisi için önem arz etmekte olup, kavramın doğru bir şekilde tanımlanması ve kullanılması, çeviri sürecine ilişkin bazı işlemlerin daha kolay bir şekilde betimlenmesini sağlayacaktır.⁵² Guttinger’in “eşdeğerlik” tanımından yola çıkan Göktürk,

⁵¹ Mine Yazıcı, *Yazılı Çeviri Edinci*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2007, s. 30-31.

⁵² Akşit Göktürk, *age.*, s. 55.

her koşulda “özgün metnin, kendi dilinin okurunda uyandırdığı etkinin, çeviri metnin de çeviri dili okurunda uyandırabileceğinin” mümkün olmadığını iddia etmektedir.⁵³ Benzer şekilde, Göktürk kuramcılarının eşdeğerliği tanımlarken “biçemsel eşdeğerlik”, “anlamsal eşdeğerlik” gibi belli yönler vurgu yaptıklarını söylemektedir. Ancak bu tür indirgemeci dilbilimsel yaklaşımların özellikle yazınsal metinlerde yetersiz kaldığını, çünkü yazınsal metinlerde birden fazla unsurun etkin olduğunu vurgulamıştır.⁵⁴ Yapmış olduğu incelemelerden sonra, “eşdeğerlik” kavramının çok yönlü bir kavram olduğunu ve bu çok yönlülüğüyle ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Göktürk, çevirideki eşdeğerlik düzeylerini saptamada Koller’in bölümlenmesinden faydalanmış, bir metnin çevirisinde hem metin ötesi hem de metin içi etkileşimlerin bütününe incelemeyi önermiştir.⁵⁵ Sonuç olarak, Göktürk kavramın değişik yönlerini inceleyerek metinsel eşdeğerlikten bahsetmiştir. Onun “metinsel eşdeğerliği” metin çiftlerinin karşılaştırılmasını aşar, kültürel bir eşdeğerlik anlamını da içerir. Bu nedenle, çevirmenin eşdeğerliği betimlerken hem kaynak dil hem de erek dil kültürünü, yazın türlerini ve alt türlerini iyi bilmesi gerekmektedir. Ayrıca, çevirmenin bir metinde yalnızca tek bir eşdeğerlik düzeyinin amaçlanmadığını, farklı düzeydeki eşdeğerliklerin de tek bir metin içerisinde bulunabileceğinin de farkında olması gerekmektedir.⁵⁶

“Eşdeğerlik” kavramını sorunsallaştıran araştırmacılardan bir diğeri olan Turgay Kurultay özellikle kavramın sadece dilbilimsel bir bakış açısıyla ele alınmasının kısıtlayıcılığı üzerinde durmuştur. Diğer kuramcılardan farklı olarak, Kurultay hem “eşdeğerlik” hem de “denklik” kavramını aynı anlama gelecek şekilde kullanmaktadır. Kurultay’a göre, “eşdeğerlik” kavramı çok yönlü bir kavram olup, dilsel yapıların diğer dilde yapısal karşılıklarının bulunması anlayışıyla kısıtlanamaz. Bir dildeki herhangi bir dilbilimsel yapının başka dildeki uygun yapısal karşılığı şudur şeklinde varılan eşdeğerlik açıklamaları, “dil, iletişimin, çevirinin çok katmanlı, nüanslı ve öznel yanını yok etmeye yetecektir”.⁵⁷ Kurultay, her ne kadar dilbilimsel yöntemlerin çeviri çalışmaları için önemini yadsımasa da, bu yöntemin çeviri eyleminin her düzeyinde gerçekleşen ilişkileri açıklamada yeterli olamayacağını vurgulamaktadır. Kurultay’a göre bilgi yitimi çeviri

⁵³ F. Güttinger, *Zielsprache Theorie und Technik des Übersetzens*, Manesse Verlag, Zurich, 1963.

⁵⁴ Akşit Göktürk, *age.*, s. 58.

⁵⁵ Akşit Göktürk, *age.*, s. 60.

⁵⁶ Akşit Göktürk, *age.*, s. 75-76.

⁵⁷ Turgay Kurultay, “Çeviribilim Uygulamalı Dilbilim midir?”, *Dilbilim XIII*, İstanbul Üniversitesi, 2005, s. 201.

eyleminin doğasında olduğundan, çeviride “ideal bir denklik” aramak mümkün değildir. Çeviri sürecinde çevirmen anlamın aktarımından uyarlamaya kadar çeşitli çeviri stratejilerine başvurur.⁵⁸ Bu nedenle, Kurultay eşdeğerliğin kaynak odaklı bir yaklaşımla ele alınmaması gerektiğinin altını çizmektedir. Gerek çeviri gerekse kaynak metnin “eşdeğerliği” metnibilimsel, edimbilimsel ve söylemsel özellikler de göz önünde bulundurulurken belirlenmelidir.⁵⁹ Görüldüğü gibi, Kurultay’ın “eşdeğerlik” tanımlamasında “işlevsel” ve “metinsel” unsurlar ön plana çıkmaktadır.

İsmail Boztaş ise, “Çeviri, Çevirmen, Dilbilim İlişkisi, Çeviride Eşdeğerlik ve Kayıplar” adlı makalesinde “eşdeğerlik” kavramını ele almaktadır. Yukarıda belirtilen araştırmacılara benzer bir şekilde, Boztaş da çalışmasında eşdeğerliğin “değişik öğelere bağlı çok yönlü bir kavram” olduğunu göstermeye çalışmaktadır.⁶⁰ Boztaş’ın çeviri tanımından “eşdeğerlik” kavramına nasıl yaklaştığını anlamak mümkündür:

Diller ve kültürlerarası bir aktarım, başka bir deyişle doğal dildeki bildirim anlamsal ve işlevsel eşdeğerliliğini sağlayarak başka bir doğal dile aktarma olgusudur. Diller arası çeviri düzleminde her ne kadar dillerin düzgü birimleri arasında tam bir eşdeğerlik söz konusu olmasa da bildiriler yabancı düzgü birimlerinin eşdeğerli karşılıkları olarak kabul edilmektedir.⁶¹

Görüldüğü üzere, Boztaş’ın kuramsal çerçevesinde, diller arasında tam bir eşdeğerlikten bahsetmek mümkün değildir. Boztaş’a göre her dilin kendine özgü sosyo-kültürel bir yapısı vardır ve bu nedenle de diller birbirleriyle tamamen çakışmadığı sürece çeviri eylemi sırasında bilgi kayıplarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Boztaş, ancak farklı sözlerin anlamları, kullanımları ve işlevleri arasında tamamıyla bir örtüşme olması halinde eşdeğerlikten bahsedebileceğimizi belirtmektedir. Bu yüzden, Boztaş’a göre, eşdeğer sözcüklere en çok günlük konuşma dilinde rastlamak mümkündür. Boztaş’ın yukarıda alıntılanan açıklamasında da görüldüğü gibi, çeviri sadece kaynak dil ve erek dil arasında dilbilgisel eşdeğerlik kurma becerisi değildir. Çeviri aynı zamanda, “kaynak dildeki bildiriye deyiş, anlam, işlev ve kültürel bakımdan da en doğal biçimde aktarılabilir becerisidir”. Boztaş, “eşdeğerliğin” aynılık anlamında kullanılmasına karşı çıkmakta ve aynı dil içerisinde bile aynı anlamların var olmadığını

⁵⁸ Turgay Kurultay, agm., s. 203.

⁵⁹ Turgay Kurultay, agm., s. 204.

⁶⁰ İsmail Boztaş, “Çeviri, Çevirmen, Dilbilim İlişkisi, Çeviride Eşdeğerlik ve Kayıplar”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10:2, Ankara, 1999, 60.

⁶¹ İsmail Boztaş, agm., s. 56.

belirtmektedir.⁶² Örnek olarak da, Türkçe ikilemelerin İngilizceye çevirisinde aralarında tam bir eşdeğerlik bulunamayan söz öbeklerinin nasıl anlam kaybına neden olduğunu tartışmaktadır. Yapılan çalışmada Türkçe şiirdeki ikilemelerin kaynak metnin okuru üzerinde yarattığı etkinin erek metnin okuru üzerinde yaratılmadığı sonucuna varılmıştır.⁶³ Sonuç olarak, Boztaş'ın eşdeğerlik kavramına "kültürel", "işlevsel", "benzer tepki" gibi anlamlar yüklediğini söylemek yerinde olacaktır.

Bunlara ek olarak, Cengiz Tosun "Çeviride Anlam Boyu" başlıklı makalesinde eşdeğerliği "anlatım özdeşliği" olarak tanımlamış ve Nida'nın "devingen eşdeğerlik" yaklaşımını benimsemiştir.⁶⁴ Mustafa Çakır ise, çeviri sürecinde ortaya çıkan birtakım "dilsek tuzakların" ne derecede eşdeğerliği etkileyebileceği üzerine bir çalışma yapmıştır.⁶⁵

Bağlamsal faktörlerin etkisine dikkat çeken Çakır, söz dizimsel eşdeğerliğin bağlamsal bir kavram olduğunu ve bağlamsal faktörler göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁶

Sonuç

Görüldüğü gibi, "eşdeğerlik" kavramı çeviri çalışmaları bağlamında en çok tartışılan sorunsallardan biri olmuştur. Gerek çevirmenler gerekse kuramcılar "eşdeğerlik" meselesini kendilerine sorun etmişler ve üzerinde düşünmüşlerdir. Bu nedenle, "eşdeğerlik" kavramı günümüzde hala en çok tartışılan konulardan biri olmaya devam etmektedir. Kavramın geçmişten günümüze tarihsel gelişimini göstermek amacıyla, çalışmada çeviri kuramları bağlamında "eşdeğerliğin" farklı dönemlerde kazandığı ya da kaybettiği anlamlar üzerinde durulmuştur. Dilbilimsel kuramlardan başlayarak, kavramın modern çeviri kuramlarına nasıl yansıtıldığı gösterilmeye çalışılmıştır. Başlangıçta yapısal dilbilimin sınırları içerisinde kalan ve eşdeğerliği "aynılık, eşitlik" olarak değerlendiren kuramlar yerine daha erek odaklı işlevsel yaklaşımlar önem kazanmaya başlamıştır. Ancak, çağdaş yaklaşımlara kadar geliştirilen bütün yaklaşımlarda kuramcılar "eşdeğerlik" kavramını mutlaka farklı bir özellikte benzerlik kurarak sunduklarını görüyoruz. Kimi kuramcılar "biçimsel eşdeğerlik" derken diğerleri "işlevsel eşdeğerlik"ten söz etmişlerdir. Hem dünyada hem de

⁶² İsmail Boztaş, agm., s. 56.

⁶³ İsmail Boztaş, agm., s. 58.

⁶⁴ Cengiz Tosun, "Çeviride Anlam Boyu", *Hacettepe Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, Ankara, 1991, s. 102.

⁶⁵ Mehmet Çakır, "Çeviride Eşdeğerlik İlişkileri", *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6:1, Ankara, 1996, s. 100.

⁶⁶ Mehmet Çakır, agm., s. 101.

Türkiye’de son dönemlerde yapılan çalışmalar incelendiğinde ise kuramcı ve çevirmenlerin işlevsel eşdeğerliği benimsediklerini görmek mümkündür.

Her ne kadar “eşdeğerlik” odaklı çeviri süreci betimlemelerinin tek yönlü ve kısıtlayıcı sonuçlar doğurduğu kabul gören bir kanı olsa da, erek odaklı “eşdeğerlik” anlayışı çeviri çalışmalarına ufuk açıcı katkılar sağlayabilir. Ampirik bir kavram olarak kullanıldığında “eşdeğerlik” çeviri süreci değerlendirmelerinde nesnel betimlemeler yapılmasına yardımcı olabilir. Eşdeğerlik kavramının sosyal ve tarihsel özelliği öne çıkartıldığında önceden nesnel olarak değerlendirdiğimiz pek çok konu ya da olgunun aslında öznel olduğunu görmek mümkündür. Bu yaklaşımın 1980’lerde ortaya çıkan “kültürel çeviri” akımıyla daha da önem kazandığı bilinmektedir. Diğer taraftan çağdaş çeviri kuramlarını düşündüğümüzde, “eşdeğerliğin” artık bir sorunsal olmaktan öteye gittiğini görüyoruz. Belki de bundan sonra yapılacak çalışmalarda “acaba eşdeğerlik bir yaklaşıma mı dönüşüyor?” sorusunu sorgulamak kavrama farklı bakış açıları geliştirilmesine yol açacaktır. Eşdeğerlik her ne kadar genelde anlamın dışarıda bir yerde var olduğu düşüncesinde yatsa da, kavramı işlevsel bir bakış açısıyla ele almak çeviri eylemini iletişim ya da yorumlama düzeylerinde değerlendirmenin önünü açacaktır.

KAYNAKÇA

- Arrojo, Rosemary, “The Death of the Author and the Limits of the Translator’s Visibility”, *Translation as Intercultural Communication* (ed. M. Snell-Hornby, Z. Jettmarova, K. Kaindi), John Benjamins, Amsterdam, 1995, s. 21-32.
- Baker, Mona, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, Routledge, London, 1992.
- Berk, Özlem, *Kuramlar Işığında Çeviribilim Terimcesi*, Multilingual, İstanbul, 2005
- Bhabha, H., *The Location of Culture*, Routledge, London and New York, 1994.
- Boztaş, İsmail, “Çeviri, Çevirmen, Dilbilim İlişkisi, Çeviride Eşdeğerlik ve Kayıplar”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10:2, Ankara, 1999, s. 55-65.
- Catford, J. C., *A Linguistic Theory of Translation: an Essay in Applied Linguistics*, Oxford University Press, London, 1965.
- Chesterman, Andrew, *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*, John Benjamins Publishing, Amsterdam, 1997.
- Chomsky, Noam, *Syntactic Structures*, Berlin, Mouton & Co, 1957.
- Çakır, Mustafa, “Çeviride Eşdeğerlik İlişkileri”, *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6:1, Ankara, 1996, s. 93-107.

- Derrida, J., “Des Tours de Babel” in J. F. Graham (ed.) *Difference in Translation*, Ithaca, Cornell University Press, NY, 1985, s. 165-207.
- Göktürk, Akşit, *Çeviri: Dillerin Dili*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994.
- Gürçağlar, Şehnaz Tahir, *Çevirinin ABC’si*, Sel Yayınları, İstanbul, 2011.
- Güttinger, F., *Zielsprache Theorie und Technik des Übersetzens*, Manesse Verlag, Zurich, 1963.
- Hermans, Theo, *Conference of the Tongue*, Routledge, London, 2007.
- Jakobson, Roman, “On Linguistic Aspects of Translation” in R. A. Brower (ed.) *On Translation*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959, s. 232-39.
- Koller, W., “Equivalence in Translation Theory” translated from the German by A. Chesterman in A. Chesterman (ed.), 1989, s. 99-104.
- Koskinen, Koisa, “(Mis)Translating the Untranslatable -The Impact of Deconstruction and Post- Structuralism on Translation Theory”, *Meta*, XXXIX, 1994, s. 446-450.
- Kurultay, Turgay, “Çeviribilim Uygulamalı Dilbilim midir?”, *Dilbilim XIII*, İstanbul Üniversitesi, 2005, s. 199-209.
- Munday, J., *Introducing Translation Studies*, Routledge, London, 2001.
- Newmark, P., *A Textbook for Translation*, Prentice Hall, New York and London, 1988.
- , *Approaches to Translation*, Pergamon, Oxford and New York, 1981.
- Nida, Eugene, *Towards a Science of Translating*, E. J. Brill, Leiden, 1964.
- Pym, Anthony, *Exploring Translation Studies*, Routledge, Taylor & Francis Group, Oxford and New York, 2010.
- , “European Translation Studies, Une science qui dérange, and Why Equivalence Needn’t Be a Dirty Word”, 1995, (10 December 2015) <http://id.erudit.org/iderudit/037200ar>
- Reiss, Katharina, “Type, Kind and Individuality of Text: Decision Making in Translation” translated by Susan Kitron in *The Translation Studies Reader L. Venuti* (ed), Oxford and New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2004.
- Snell-Hornby, M., *Translation Studies, an Integrated Approach*, Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, 1988.
- , *The Turns of Translation Studies*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2006.
- Tosun, Cengiz, “Çeviride Anlam Boyu”, *Hacettepe Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, Ankara, 1991.
- Toury, Gideon, *Descriptive Translation Studies and Beyond*, John Benjamins Publishing, Amsterdam and Philadelphia, 1995.

ÇEVİRİ KURAMLARI BAĞLAMINDA EŞDEĞERLİK KAVRAMININ İZİNİ SÜRMEK

- , *In Search of a Theory of Translation*, Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv, 1980.
- Vermeer, H. J., “Skopos and Commission in Translational Action”, in *The Translation Studies Reader*, L. Venuti (ed), Routledge, Taylor & Francis Group, Oxford and New York, 2000.
- Wilss, Wolfram, *Übersetzungswissenschaft, Probleme und Methoden*, Stuttgart, Klett, 1977.
- Yazıcı, Mine, *Çeviribilim Temel Kavram ve Kuramları*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2005.
- , *Yazılı Çeviri Edinci*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2007.